

UUED MÄLESTISED

Maili Roio, Linda Lainvoo, Triin Talk

VEEALUNE PÄRAND

2016. a lisandus mälestiste nimekirja 22 laevavrakki kui olulised arheoloogilised ajalooallikad. Nende seas on kaheksa purjekat, kolm kaubaaurikut, üks tanker ning kümme sõjalaeva (üks pärineb 18. saj ja üheksa kahe maailmasõja ajast).

Vanuselt väärikaimad on Viljo ja Nargeni vrakk. Viljo vrakk leiti 2015. a Tallinnast Tivoli uuselamurajooni ehitustööde käigus ning uputati pärast arheoloogilisi väljakaevamisi Tallinna lahte Naissaare ja Littegrundi madala vahelisele merealale u 17 meetri sügavusele. See männipuidust purjelaeva vrakk on seni vanim leid Eestis ehitatud alusest, mille kasutusaeg jääb vahemikku 1490–1500.

Vanuselt järgmine, nn Nargeni vrakk leiti Eesti mereväe 2015. a miinitõrjeoperatsiooni Open Spirit käigus Naissaarest idas. Vraki esemelises materjalis eristusid tarbeesemetest meditsiiniga seotud asjad (savitopsid ja -purgid, kannud, klaaspudelid ja prits) ning teadmata otstarbega kerakujulised esemed. Esemelisele materjalile toetudes dateeris arheoloog Erki Russow vraki 16. saj lõppu.

Soome lahes hukkunud allveelaevu lisandus neli. Neist kaks – 1918. a uppunud Jedinorog ja 1965. a uppunud S-345 – on inimohvriteta ning kaotatud pukseerimise käigus. Merehauana on käsitatavad 1941. a koos 35 meeskonnaliikmega hukkunud S-5 ja 1945. a koos 51 mehega hukkunud U 679.

Allveelaevade kõrval on nimistus veel viis Hiiumaa-Saaremaa vetes uppunud sõjalaeva ning üks Narva lahes uppunud sõjalaev. Neist vanim on 1761. a Hiiumaa põhjarannikul Tahkuna poolsaare lähistel uppunud liinilaev Astrahan. Seevastu torpeedokaatri D-30 vrakk on esime-

ne kaitsealune vrakk Narva lahes. Selle tuvastasid otsingu-kodulooklubi Kamerad liikmed 2014. a, kes ühtlasi tegid ettepaneku vrakk kaitse alla võtta.

Kaubaaurikutest lisandusid Hiiumaa vetes 1910. a uppunud Valeria, Osmussaare lähistel 1894. a uppunud Royal Minstrel ja 1914. a uppunud Alice H.

1898. a ehitatud ja 1941. a hukkunud tankeri Železnodoroznik vrakk asub Soome lahes Pakri poolsaarest kirdes.

KUNST

Kunstimälestistest võeti 2016. a kaitse alla Kolga-Jaani (Lalsi) Püha Nikolause kiriku (1871–1873) ikonostaasi ehisdekooriga konstruktsioon, ikoonid ja aujärjetagune maal koos raamistusega. Oluline on, et interjööri terviklahendusena loodud teos on saanud ühtsena kaitse alla. Mälestise koosseisu kuulub 19 sakraalmaali, tisleritööna valminud ikonostaasi puitsein ja aujärjetaguse maali raamistus.

Vastne mälestis on tõsiselt ohustatud, sest paikneb varisemisohutlikus kirikuhoones. Mälestise säilimist tagava lahenduse otsimine alles kestab. Kõige äärmuslikuma lahendusena on kaalutud isegi sisustuse algsest asukohast eemaldamist.

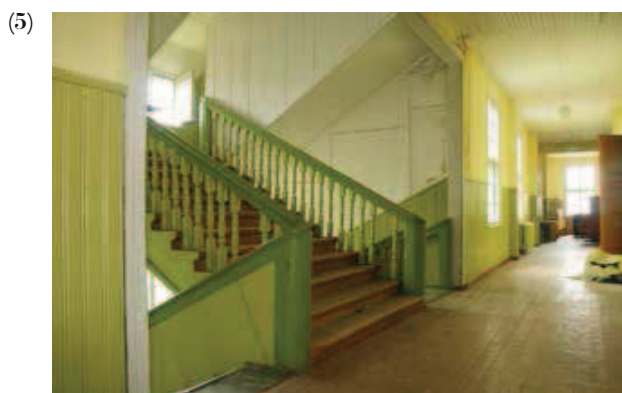
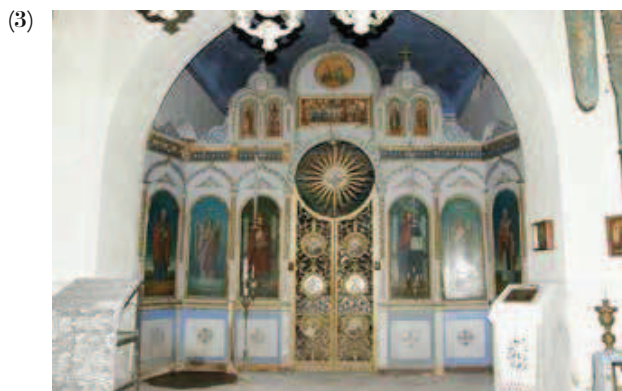
EHITISED

2016. a jooksul tunnistati ehitismälestiseks seitse ehitist, neist kuue kaitse alla võtmise ettepanek on tehtud projekti „Eesti 20. sajandi (1870–1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs“ raames. Üksnes Linnamäe hüdroelektrijaama pais on mälestiseks saanud muudel põhjustel.

Linnamäe hüdroelektrijaama mälestiseks tunnistamise ettepaneku tegi selle omanik Jõelähtme Valla-

(1) 18. saj lõpu – 19. saj purjelaeva vraki (reg-nr 30734) vööris on näha ankrupeli ja ankur. Fotod SubZone Oy (2014) (2) Vaade 20. saj esimese poole mootorpurjeka (reg-nr 30735) tekiehitistele

(3) Kolga-Jaani (Lasi) Püha Nikolause kiriku ikonostaas. Foto Ülle Jukk (2010) (4) Taebla koolihoone. Fotod Sandra Mälk (5) Taebla koolihoone interjäär (6) Kääriku spordibaasi toitlustus- ja õppehoone söökla. Fotod Karen Jagodin (7) Kääriku spordibaasi spordihoone vasakul ning toitlustus- ja õppehoone paremal (8) Paide kultuurimaja. Fotod Liina Hansen (9) Paide kultuurimaja interjäär

valitsus. Praegune betoonpais rajati Jägala jõe alamjooksule aastail 1922–1924. Helsingi Ülikooli professor Axel Verner Juselius koostas jaama projekti juba 1917. a, kuid esimese maailmasõja tõttu lükkus ehitamine edasi. Valminud hüdroelektrijaam loeti omal ajal Eesti kauneimaks tööstusehitiseks. Teise maailmasõja ajal õhkisid taganevad Nõukogude väed hoone, kuid pais jäi alles ja korrastati 2002. a. Praegu toimib pais veel oma algse funktsioonis, kuid karmistunud keskkonnanõuete tõttu on kaalumisel hüdroelektrijaama töö lõpetamine.

20. saj arhitektuuri projekti ettepanekutest on kaitse alla saanud **Tudulinna hüdroelektrijaam**. See on säilinud tervikliku kompleksina ja algse funktsioonis koos tammi ja jalakäijate sillaga. Ehitisel on 1940. aastate lõõktööehitisena ajalooline tähtsus, samuti illustreerib see maapiirkondade elektrifitseerimise protsessi nõukogude ajal. Hüdroelektrijaam töötas aastail 1950–1960, seejärel seisis aga aastakümneid kasutuseta, kuni 1998. a jaam erastati ja taaskäivitati.

Taebla koolimaja on 1929. a Artur Perna projekteeritud puithoone. See on säilinud nii eksterjööris kui ka interjööris erakordselt autentsena, sest selle kõrvale ehitati 1970. aastail uus koolihoone ja nii pääses vana suurematest ümberehitustest. Paraku tähendab see ka seda, et vana koolimaja seisukord on üsna halb. Esialgul püüab omanik, Lääne-Nigula Vallavalitsus, hoone seisukorra stabiliseerida ja seejärel leida sellele uue funktsiooni.

Algul Tartu Riikliku Ülikooli kehakultuuri teaduskonna õppe- ja treeningukeskuseks ehitatud **Kääriku spordibaasi** projekteerisid aastail 1957–1959 arhitektid Peeter Tarvas ja Uno Tõlpus. Keskus avati 1963. a. Pikaajase Tartu Ülikooli spordibaasina on hoonetel seos paljude ajalooliste isikutega, näiteks on peale tuntud akadeemikute seal suusatamas käinud ka Soome president Urho Kaleva Kekkonen. Kompleksist tunnistati mälestiseks kaks kõige autentsemal kujul säilinud Põhjamaade-mõjulist modernistlikku ehitist: sisejooksurajaga spordihoone ning ajastutruu sööklaga toitlustus- ja õppehoone. Kogu Kääriku spordibaas on endiselt kasutuses ja läbib praegu suurt uuenduskuuri.

1984. a valminud **Kuressaare bussijaama hoone** on projekteerinud arhitekt Maie Penjam, sisearhitektid olid Tiiu Pai ja Tiia Savi. See on ainus suuresti algkujul säilinud nõukogude aja bussijaamahoone Eestis. Kuna bussijaama jaoks tänapäeval enam nii suuri ruume tarvis ei ole, on kunagine bürooplokk rekonstrueerimisel noortekeskuse jaoks.

Paide kultuurimaja on Eesti ehitismälestistest uusim: see valmis 1987. a. Arhitekt oli Hans Kõll ning sisearhitektid Tiiu Pai ja Taimi Rõuk. Oma postmodernistliku vormikeele ja Paide kontekstis hiiglasliku mahuga ei paelu hoone just iga vaatajat. Kes on hoonesse sisse astunud, leiab end siiski võlutuna selle terviklikest ajastutruudest interjööridest, mida kaunistavad klaasikunsti teosed, sh 2016. a Kanutis restaureeritud kohvikuruumide klaasmosaiigid.

(7)

(8)

(9)